

Милан Совиљ

Институт за новију историју Србије
Београд

ПИЈАЦЕ И ПАНАЋУРИ У ВАЉЕВУ ИЗМЕЂУ 1918-1941. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У раду се, на основу архивских извора и шtamпе, анализира улога и значај пијаца и панаћура у друштвеном животу Ваљева између два светска рата. Аутор је покушао да дочара слику пијаца и панаћура и кроз сведочења савременика тог времена.

Између два светска рата Ваљево и његово становништво делило је судбину Краљевине СХС односно Краљевине Југославије, постепено се развијајући од провинцијске вароши до једног значајног привредног града. Свакодневицу грађана Ваљева чинили су уобичајени послови, породични живот, сусрети са познаницима, разговори са пријатељима, венчања, славља, радосни али и тужни тренуци. Окупљања већег броја људи била су везана за одређене просторе, где су одлазили ради посла или забаве. Од већег значаја за становнике Ваљева и околине биле су пијаце и панаћури.

Изглед пијаца

Потреба за продајом или куповином одређене робе, стоке, воћа и поврћа утицала је и на настанак посебног јавног простора – пијаце. Између два светска рата у централном делу Ваљева постојале су две пијаце, зелена и сточна. Зелена пијаца налазила се на левој обали реке Колубаре док је сточна била са друге стране обале, насупрот зеленој пијаци. И једна и друга пијаца имале су својих особености, али и сличности. Око пијаца је постојала дрвена ограда, која је у међуратном периоду полако пропадала и нестала. Улазило се кроз велику капију, где се плаћала такса за продају робе. Саме тезге су биле дрвене, углавном не наткривене, што је утицало на лошију пијачну понуду, али и

слабију продају у току јесењих и зимских дана. Државни кантари налазили су се у средишту обе пијаце. Њихова изградња била је везана за доба пре Првог светског рата. Јула 1906. године министар грађевина Краљевине Србије одредио је план изградње општинске ваге у Ваљеву.¹ На основу тога, Суд Општине Ваљевске донео је одлуку да се по одобреном плану и предрачуну, трошкови градње кантара унесу у буџет за наредну 1907. годину.² Значај ваљевских кантара за продавце, али и ваљевске купце, био је огроман. У међуратном периоду готово да није постојало мањих вага на пијацама и сва роба која је била на тезгама или стока која је довођена на сточну пијацу мерила се управо на државним кантарима. Мање ваге у својим радњама имали су углавном имућнији трговци и пиљари. С обзиром на робу коју је требало мерити, кантар на зеленој пијаци био је мањи од кантара на сточној пијаци. Општинске кантаре поред вага чиниле су две грађевине четвртасог облика. Са две стране биле су озидане црвеном циглом и наткривене. Друге две стране су биле отворене како би продавци могли да уђу и да своју робу ставе на вагу која се налазила у централном делу те грађевине. На врху кантара налазио се крст. Кантар на сточној пијаци и сама вага на којој је мерена претежно крупна стока, била је велика и могла је да се користи и за мерење дрва, дрвне грађе, сена, сламе, жита, креча и разне друге робе. По обављеном мерењу власник робе је плаћао таксу службенику задуженом за рад на кантару. Продавци су понекад више пута у току дана мерили своју робу или стоку коју продају. Први пут по доласку на пијацу, како би знали да одреде цену за своју робу, а други пут када нађу купца који је и сам желео да се увери да ли се ради о правој мери за понуђену робу или стоку.³

Сточна пијаца је уређена крајем двадесетих године XX века и том приликом је подигнут тзв. сточни трг. У једном чланку о новом изгледу сточне пијаце у Ваљеву, који је објављен у локалним новинама „Глас Ваљева”, истиче се: „Сточни трг, о коме је реч, подигнут је великим делом на општинском земљишту, на коме се раније изручивало варошко ђубре, и мањим делом на земљишту Опанчарског Удружења, које је општина откупила за 50.000 динара. Трг се простире од Витковића улице до сепија. Цео тржишни простор калдрмисан је тако да је сада на њему боља калдрма него у многим варошким улицама. Десном страном трга

1 Међуопштински историјски архив у Ваљеву (у даљем тексту МИАВ), фонд: Општина града Ваљева 1879-1944 (у даљем тексту ОГВ), кут. бр.120, пр. бр. 30.

2 МИАВ, фонд: ОГВ, кут. бр 120, пр. бр. 36.

3 Казивање Милована Алексића, земљорадника из Веселиновца, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

начињен је удобан коловоз који избија право на сепије. Нарочиту вредност трга чине седамдесет пет укусно израђених обора, са фином оградом и лепим капијама. Обори су поређани у три реда тако симетрично и спретно, да и купцу и продавцу обезбеђује не само удобност, него и брз промет и уштеду времена. Подигнута је још модерна вага и три нужника. Дуж тротоара, поред опанчарске баште, засађене су липе...”⁴

Пијаце и ваљевско становништво

По завршетку Првог светског рата, Ваљево је било окружни, срески и општински центар, и по формирању бановина 1929. године задржало је те функције. Према попису становништва, од 31. јула 1921. године у Ваљевоу је живело 9.757 становника.⁵ Број становника Ваљева временом се повећавао, тако да је 1931. године било 11.050 људи.⁶

Као део јавног простора, пијаце су окупљале велики број људи, како из Ваљева тако и из суседних села, али и удаљених места. Пољопривредни производи, воће и поврће превозени су на запрежним колима. Било је и продаваца из села у близини града, који су своју робу доносили на леђима или на обраници, чврстом дрвету на чијим крајевима су могле да стану две канте. Крупна стока је дотеривана из околних села, локалним путевима и градским улицама до сточне пијаце, с тим што су сељани углавном избегавали да са стоком пролазе централном улицом у граду – Карађорђевоу. У зависности од доба године на зеленој пијаци је било присутно разво поврће, пасуљ, боранија, купус, лук, паприка, кромпир, као и лубенице и диње, затим воће, јабуке, крушке, шљиве али и веома продаван пољопривредни производ – суве шљиве и разне врсте сувих крушака. Неке од њих, као што су такуше, коришћене су за прављење безалкохолног пића познатог под именом водљика.⁷ Водило се рачуна о величини и квалитету шљиве, јер оне које су биле предвиђене за извоз морале су да буду убране са петелком и да не буду изгњечене приликом брања. Постојали су одређени термини за суве шљиве, оне ситније шљиве означаване су као узане, док се сам процес одвајања крупних од ситних шљива у народу називао решетарење.⁸ На пијацама се сваке године вршило мерење шљиве, произведене на дома-

4 *Глас Ваљева*, бр. 1, 6. јануар 1929.

5 Милан Трипковић, *Ваљево 1900-1941*, Ваљево 1980, стр. 93.

6 Исто, н. д.; Зоран Јоксимовић, *Революционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941*, Ваљево 1981, стр. 8.

7 Казивање Милована Алексића, земљорадника из Веселиновца, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

8 Казивање Властимира Станојевића – Лаке, земљорадника из Попучака, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

ћинствима ваљевског краја. Крајем 1928. године било је измерено 700 вагона шљиве. Око 1/3, од укупног рода, обично је употребљивано за печење ракије и продају у свежем стању.⁹

Тражен производ на пијаци био је и пекмез. За већу продају, пекмез се чувао у бурадима, махом бакарним у којима се и кувао. Уколико се радило о продаји на велико, биле су одржаване лицитације. Првог марта 1920. године општински добошар је објавио ваљевском становништву: „На дан 11. марта ове год. одржаће се офертална лицитација за продају 35 буради великих пуних пекмеза, и 27 бурета мањих пекмеза у тежини од прилике 30.000 тридесет хиљада килограма, продаја на целу количину са почетном ценом од 2,20 дин. од 1 килограма, кауција се полаже 10% од излицитиране цене.”¹⁰ На зеленој пијаци постојали су посебни делови, одвојени од воћа и поврћа, за продају јаја и млечних производа, кајмака, млека и сира, као и за продају живих кокошака, пилића и ћурки. Поједини продавци имали су своје редовне муштерије и млеко су продавали по кућама или на улици. Пред веће празнике, на пијаци је било могуће наћи и разне врсте рибе.

На сточној пијаци постојала је велика понуда разних домаћих животиња, оваца, коза, свиња, телади, јунади, крава и коња. Крупна стока је била везана и окренута на једну страну ка стази куда су пролазили потенцијални купци. Градско поглаварство у Ваљеву је преко свог ветеринара водило рачуна о томе да стока која се продаје буде здрава а било је и случајева када је наредбама Краљевске Банске Управе у Сарајеву било предвиђено да стока на сточним пијацама мора бити и чиста.¹¹ Продавци су морали да имају одређене исправе за крупну стоку – коње и рогату марву. У питању је било уверење о својини и здрављу стоке односно сточни пасош. У сточним пасошима били су исписани најосновнији подаци о власнику, његово име и презиме и место боравка, као и подаци о грлу – врста и опис животиње, колико је стара и нарочити знаци на тој животињи односно нека карактеристична обележја.¹² Крупна стока није могла да се прода на пијаци без сточних пасоша. Нови и стари власник морали су у општини да регулишу пренос података за купљену стоку. Петком је на пијаци био општински службеник који је вршио пренос власништва над стоком и то је записивао у сточне пасоше. Поред људи који су одлазили на пијацу за своје личне

9 *Глас Ваљева*, бр. 23, 2. децембар 1928.

10 МИАВ, фонд: ОГВ, кут. бр. 169, пр. бр. 13.

11 Исто, бр. кутије 174, пр. бр. 42. Наредбење Кр. Банске Управе III, бр. 1007, од 10. јануара 1935. год.

12 Исто, кут. бр. 174, пр. бр. 131.

потребе, било је и оних који су куповали на велико. Неколико касапина у Ваљеву пазарило је крупне волове за државу или војску. Такође, значајна продаја остваривана је и са пилићима. Они су откупљивани на велико и продавани у Београду. Било је и прекупаца стоке, који су заобилазили законске процедуре око преноса власништва над стоком а дешавало се да понекад буду и ухваћени на делу.¹³ Ваљевски округ је сваке године, у међуратном периоду, убирао одређене приходе од издавања сточних пасоша, али и од других такси. За једно тромесечје 1923. године, тачније за месеце април, мај и јун највећи приходи били су од тржишних такси (216.842 динара), затим од касапске аренде (69.264 динара) и од мерине – наплаћивања таксе за коришћење општинских кантара (63.756 динара).¹⁴ Приход од издавања сточних пасоша у току једног тромесечја износио је 920 динара и представљао је тек тринаести приход Ваљевског округа по величини материјалног износа.¹⁵ Годишњи приход Општине града Ваљева од сточних пасоша за 1923. годину износио је 6.403 динара, чак 2.003 динара више него што је било предвиђено буџетом.¹⁶ Слично је било и наредних година у погледу прихода од издавања сточних пасоша, док су тржишне таксе у највећем броју случајева представљале најважније општинске приходе.¹⁷

На пијачну понуду и продају утицале су и временске прилике. Уколико су оне биле неповољне, постојала је већа могућност за одређене махинације и проневере. Почетком 1929. године, у Ваљево и околини, биле су веома ниске температуре.¹⁸ Уз оскудицу у дрвима, јавила се и несташица животних намирница на пијацама. Тих дана био је присутан велики број шпекуланата, који су откупљивали дрва и намирнице од сеоског становништва на путевима близу Ваљева и продавали их по

13 Исто, кут. бр. 194, ф. IV, пр. бр. 2; кут. бр. 200, ф. V, пр. бр. 445.

14 Исто, кут. бр. 170, пр. бр. 9.

15 Приход ваљевског округа за једно тромесечје 1923. године, поред највећих ставки, односно наплаћение тржишне таксе, касапске аренде и мерине, представљале су и следеће ставке: 4. кирије (43.393 динара); 5. прирези (34.339 дин.); 6. износ ђубрета (11.845 дин.); 7. попаша (5.170 дин.); 8. такса за уверења (4.437 дин.); 9. акцизе механске (2.838 дин.); 10. биоскоп и забава (2.480 дин.); 11. мртвачка кола и гробнице (2.322 дин.); 12. непредвиђени приходи (1.042 дин.); 13. сточни пасоши (920 дин.); 14. тротоар таксе (708 дин.); 15. оборије (477 дин.); 16. путничке објаве (388 дин.); 17. камени мајдани (330 дин.); 18. новчане казне (320 дин.); 19. добровољни прилози (270 дин.) и 20. добошке таксе (232 дин.). Укупан приход у том тромесечју износио је 652.770 динара.

16 МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 170, п. бр. 9.

17 Исто, кут. бр. 174, пр. бр. 168, Годишњи рачун за 1934-1935. годину.

18 Неке од најнижих температура почетком 1929. године у Ваљево износиле су: 22°C испод нуле (19. јануар), минус 30°C (11. фебруар) и минус 23°C (3. март) – објавио *Глас Ваљева*, бр. 6, 10. фебруар 1929; бр. 7, 17. фебруар 1929; бр. 10, 10. март 1929.

знатно већој цени од реалне. Општинске власти су настојале да спрече препродају пијачне робе доношењем бројних наредби.¹⁹ На ваљевским пијацама било је продаваца и купаца који су на разне начине покушавали да заобиђу услуге државног канатара. Међутим, и против те појаве власти Општине Ваљевске доносили су нове наредбе, пре свега о забрани мерења робе на приватним вагама у оквиру пијаца. Десетог септембра 1935. године потврђена је наредба Поглаварстава од 5. маја 1934. по којој: „Строго је забрањено мерење све робе намењене продаји на овд. пијацама на приватним мерилима, но се ово има мерити једино на јавним градским мерилима, која једино и имају надлежну дозволу за мерење робе. Градска мерила добро су уређена и сасвим тачна, на којима мерину врше заклетни органи те је отклоњена свака сумња у нетачну меру.” У наставку наредбе се истиче: „Да купци робе на овд. тржиштина купљену робу не смеју мерити у својим радњама као приватним мерилима пошто за обављање такове радње немају дозволе од надлежне банске управе, већ се роба има једино мерити на градским јавним мерилима, која као једина правна и постоје. Ко противно овој наредби поступи огрешиће се о позитивне законе и искусити строге законске последице.”²⁰ Такође, постојале су и забране продаје и куповине робе и стоке ван места која су била предвиђена за трговину. Градско поглаварство у Ваљеву је, 16. јуна 1936. године, издало наредбу у којој је између осталог истакнуто: „Куповина и продаја све робе, као и продаја живе стоке може се вршити једино на тргу као месту одређеном за тај посао. Забрањује се прекупцима животних намирница, пресретати продавце на улицама и путевима и од њих намирнице куповати и на тај начин истима цене повећавати. Забрањује се продавцима робе и дрва задржавање по улици ради продаје, пошто за продају постоје тргови добро уређени. Ко се овој наредби не би управљао и противу исте ма шта урадио биће кажњен новчаном казном од 10 до 150 дин. или затвором од 1 до 20 дана.”²¹ Поред контроле мерења робе на општинским кантарима, продаје и куповине робе, Градско поглаварство у Ваљеву је водило рачуна и о хигијенским условима на пијацама. При Градском поглаварству постојала је санитарна комисија, која је вршила преглед рада и чистоће у вароши као и на самим пијацама. Против оних особа, које се нису старале о хигијени својих тезги и продајних објеката, прописиване су новчане казне.²²

19 *Глас Ваљева*, бр. 12, 24. март 1929.

20 МИАВ, фонд: ОГВ, кут. бр. 178, фасцикла V, пр. бр. 260.

21 Исто, кут. бр. 182, ф. III, пр. бр. 520.

22 Исто, кут. бр. 207, пр. бр. 232; кут. бр. 207, пр. бр. 233; кут. бр. 208, пр. бр. 8.

Најзначајнији дан за пијацу био је петак, главни пазарни дан. Тог дана је било највише људи а уједно и најбоља понуда како на зеленој тако и на сточној пијаци. Како би стигли на време и са почетком пијачног дана изложили своју робу, мештани из удаљених села су кретали на пут ка Ваљеву још у току ноћи. Око седам часова ујутру отворана је пијачна капија и до поднева или у раним поподневним часовима, завршавао се радни дан за продавце на пијаци. Изузетак су представљали већи празници и панађури. Значајну улогу уместо пијачних продавца могли су да преузму локални трговци и пиљари. Један број њихових радњи био је смештен у близини пијаце и ту је ваљевско становништво пазарило воће и поврће, млечне производе, а понекад и месо. Поред абацијских радњи, и на пијаци је било могуће наћи разна одела. Једну од пијачних понуда, када су у питању биле рукотворине настајале на сеоским домаћинствима, чинили су ручни радови, ћилими, кошуље, простирачи, чаршафи, сламњаче и шаренице. Сиромашније становништво је на пијацама могло да за себе пронађе опанке од коже и ткане панталоне, док су се на тезгама продавали и копорани од сукна, шајкаче, шубаре као и плетени шешири.²³

Панађури и њихове прославе

За ваљевско становништво важну светковину представљали су панађури односно вашари. Панађури су попут пијаца имали дугу традицију одржавања. У XIX веку у Србији су донета два закона о панађурима, док је трећи био везан за 1902. годину.²⁴ Панађури су у међуратном добу очували у највећој мери ранији значај. У Ваљеву су одржавана два панађура годишње за време великих црквених празника – Св. Илије и о Михољдану. Илиндански панађур, или како је често називан од стране ваљевског становништва, Илијски или Илински вашар, трајао је 2, 3. и 4. августа, док је Михољдански панађур (Миољдански вашар) био у месецу октобру – 12, 13. и 14. октобар. У време трајања панађура празнична атмосфера била је присутна на сваком кораку, али и у очи самих вашара. Припреме за продају стоке и разне робе биле су велике, тако да се на пут ка пијацама из околних села кретало готово у току ноћи како би се рано ујутру стигло на вашариште. Оно се налазило на простору поред реке Колубаре, од моста на Колубари и конака кнеза

23 Казивање Милке Алексић, домаћице из Веселиноваца, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

24 Видети: Љубодраг Поповић, *Закон о панађурима и недељним пазарним данима из 1902. године и Ваљевски округ*, „Гласник” МИАВ, бр. 37, Ваљево 2003, стр. 81-102.

Јовице па све до тзв. Јаза.²⁵ Три дана трајања панађура дуго је остајало у сећањима људи који су их посећивали, а уједно су ти дани током времена добили и своје називе. Први дан био је „сточни вашар”, односно дан када је стока довођена на вашариште ради продаје. Производи зелене пијаце били су присутни другог дана, али је тај дан често називан и „цигански вашар” јер је окупљао велики број Рома који су своје окупљање прослављали уз музику. Трећег дана била је значајна понуда производа мешовите робе и за тај дан је обично истицано да је „народни вашар”.²⁶ За већину ваљевског становништва важно је било присуствовати панађуру, срести старе пријатеље и познанике, а за многе девојке и бити виђен од стране момака. У току трајања панађура, на простору вашаришта постојао је већи број шатри. Општински органи су издавали простор за постављање шатре, које су углавном добијали имућнији људи и кафеџије. Испод сваке шатре налазила се богата трпеза са великим избором хране и пића, пре свега вруће јагњећњ и прасеће печење, вино, пиво, али и лимунада, боза и клакер. Најпродаванија посластица, у време Илинданског панађура, био је сладолед, „луше” и разне лицидерске израђевине, нарочито лицидерска срца. Свака шатра имала је своју музику која је готово непрестано свирала, али било је и музичара увек спремних да иду за појединим трговцима и да за одређену своту новца свирају само њима. Панађури су окупљали и велики број људи из удаљених градова и крајева земље. Међу њима било је и купаца на велико, који су пазарили и читава стада стоке и уз помоћ свог особља, купљену стоку водили у други град.²⁷

Општина града Ваљево убирала је одређене приходе од одржавања панађура. Ти приходи били су редовни и предвиђени општинским буџетом за сваку наредну годину. Укупан приход, од два велика панађура у Ваљево 1923. године, износио је 44.389 динара у односу на предвиђених 25.000 динара.²⁸ Наравно, постојали су и одређени расходи које је општина имала у погледу организовања вашара, уређења простора за вашариште, плаћања контролора, мерача и других службеника задужених за рад у време панађура. Пре одржавања вашара било је неопходно тачно утврдити детаље око обавеза сваког службеника и изабрати комесара и његовог помоћника, који су руководили битним пословима на вашаришту. У вези организовања Илинданског панађура,

25 Радован М. Драшковић, *Ваљево у прошлости*, Ваљево 1987, стр. 188-189.

26 Казивање Властимира Станојевића – Лаке, земљорадника из Попучака, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

27 Казивање Милована Алексића, земљорадника из Веселиновца, општина Ваљево, септембар – октобар 2006.

28 МИАВ, фонд: ОГВ, кут. бр. 170, пр. бр. 9. Годишњи рачун за 1923. годину.

председник Градске Општине Марко Бабић је, 9. јула 1935. године, издао наредбу: „У дане 2, 3. и 4. августа сваке године до сада одржаван је вашар – панађур – тако звани *Илијски вашар* овде у Ваљеву, па ће то бити и ове године. Да би се за времена све припремило за извођење овога посла – наређујем: 1) Да се сачини оглас и пошаље уредништву *Народног јединства* ради обзнане; 2) Да се извести начелник срески о данима држања вашара и умоли да одреди комесара; 3) Да се изврши распоред службеника на поједина места, ради одржања реда, а и ради наплате такса и трошарине; 4) Да се на досадашњем месту направи вењак *Чардак* где ће се вршити пренос сточних пасоша.”²⁹ За добијање општинских плацева на вашаришту, одржаване су лицитације, у којима су учествовале ваљевске кафеције и трговци. Постојало је неколико услова које су потенцијални закупци плацева морали да испуне. Пре свега, било је потребно да имају дозволу за обављање одређене услужне делатности, затим да унапред положи 100 динара на име кауције као и да по добијању плаца на лицитацији дају одређену своту новца. За одржавање Илинданског вашара 1935. године, било је издато пет плацева за механске или кафанске шатре и пет плацева за продају лицидерских производа.³⁰ Слично је било и са Михољданским панађуром у погледу припрема и издавања општинских плацева. Бановински лист „Јединство” у Сарајеву, најављивало је велики панађур у Ваљеву и тако ширило вести о тој важној светковини за ваљевско становништво широм Дринске бановине. У току три дана трајања Михољданског вашара 12, 13. и 14. октобра 1935. на вашаришту је било дотерано 2.820 волова, крава, бикова, коња и других ситнијих домаћих животиња и од тог броја продато је 1.136. Највећа понуда, али и продаја била је у погледу волова, најзначајније домаће животиње за привређивање на селу између два светска рата. Главни купци за волове били су Крста Глишовић, трговац из Београда, Сретен Челиковић и Јован Видић, месари из Ваљева, док су сви остали купци пазарили за личне потребе и на мало.³¹

На посећеност панађура могли су да утичу разни фактори. Михољдански панађур 12. октобра 1929. године „услед хрђавог времена није посећен како се очекивало.”³² Поред свих припрема и напора које је улагала општина на организацији панађура, појава неке од сточних болести, могла је да онемогући његово одржавање. Са појавом и шире-

29 Исто, кут. бр. 177, фасцикла IV, пр. бр. 354.

30 Исто, исто.

31 Исто, кут. бр. 178, фасцикла V, пр. бр. 341. Прецизни извештаји састављани су на основу записника панађура о преносу сточних пасоша за текућу годину.

32 *Глас Ваљева*, бр. 40, 13. октобар 1929.

њем слинавке и шапа, крајем јула 1938. године, на подручју ваљевског и суседних срезова, дошло је до отказивања Илинданског панађура.³³

*

Ваљевски крај је био карактеристичан пример једне пољопривредне области, чије је становништво дуго осећало последице Првог светског рата. Рад сеоског становништва у пољима и домаћинствима био је тежак и мукотрпан. Уз примену застарелих оруђа, мештани ваљевских села нису могли очекивати велике приносе. Међутим, и поред тога, они су доносили своју робу на пијаце и продавали је, чинећи неизоставни део свакодневице једног малог места.

Недостатак простора за развој друштвеног, културног и духовног живота становника Ваљева утицао је и на повећање значаја јавног простора где су се окупљале веће групе људи. Пијаце и панађури као део тог јавног простора, очували су свој значај из ранијих времена и кроз међуратни период. Поред своје основне намене, пијаце и панађури су представљали место окупљања људи различитих социјалних категорија, материјалног стања и угледа у друштву. На простору ваљевских пијаца било је могуће видети сеоско и градско становништво, марљиве људе који су предано радили и привређивали и оне с маргина друштвеног живота, скитнице, пијанце и преваранте. Пијаце су пружале слику једног друштва просечне српске вароши у међуратном периоду.

У Ваљеву између два светска рата није постојало стално позориште као и објекти за организовање разних свечаности и културних манифестација. Биоскопске пројекције, концерти и представе приказивани су у кафанама и хотелским салама. Јавни простор преузео је важну улогу у друштвеном животу Ваљева и његовог становништва. Велике свечаности, попут панађура представљале су значајан догађај за мештане Ваљева и околине. У току неколико дана у години, вашариште је било средиште главних градских дешавања и друштвеног живота, манифестација која се памтила и увек радо посећивала.

Резиме

Традиција постојања пијаца и одржавања панађура – вашара очувала се и у периоду између два светска рата. Ваљевске пијаце биле су отворене преко целе године, с тим што је најзначајнији пијачни дан био петак. У међуратном периоду Ваљево је имало два важна панађура који су одржавани приликом

33 МИАВ, фонд: ОГВ, кут. бр. 196, пр. бр. 196.

великих црквених празника Св. Илије у августу и о Михољдану у октобру месецу. Трговина, продаја робе и стоке чинили су основну намену пијаца и панађура, али они су били и део друштвеног живота Ваљева и његовог становништва. На пијацама и панађурима сусретали су се људи разних социјалних категорија и занимања, преплитала су се различита схватања и размишљања, додиривале културе и начини живљења градског и сеоског становништва.

Summary

The tradition of markets and fairs preserved during the period between two world wars. The markets in Valjevo were open all along the year, but most important day was Friday. Between the Great Wars, there were two important fairs, manifesting on religious holidays St Ilija in August and Miholjdan in Oktober. Trade and sale of farmers products and animals, were main cours of markets and fairs, but they were part of social life of the city and its citizens, as well. Markets and fairs were places where people of different social categories and occupations have meeting and have opportunity of confronting different oppinions and ways of thinking, places where two cultures and ways of life, city and vilage, have met as well.